

„Fant, ti tega ne razumeš!“

F. S. Finžgar — Kreku v spomin.

Ne vem, zakaj se mi tako godi, to pa vem, da se mi, namreč: kamorkoli se naravnam, od vsepovsodi se vrnem razočaran. In sicer je ta reč taka: Ves vesel potrkam pri prijatelju. Ta dremlje na zofi. Z zaspanimi očmi me pogleda; ko me spozna, plane kvišku in me hoče objeti. Jaz ga gledam in vsaka žilica govori v meni: Saj laž! Zakaj me ne ozmerja in me ne vrže vun? — Če se napotim — desetkrat povabljen — na obisk, me razburi že tisti zvonec in prisluškanje, kdaj bodo pridrseli tihi koraki po hodniku. Ženska, ki odnese mojo vizitko, se vrne in mi odpre salon: »Samo en trenutek! Takoj pridejo.« Jaz sedim, po sosednjih sobah pa tekanje, šepet, šum kril — škripanje čevljev. In ko pridejo, trdijo, kako jih vse veseli, a jaz sem prepričan, da sem odveč. Včasih se mi pa zazdi, da nisem odveč, in takrat govorim namesto abotnih fraz — resnico. Ta reč je pa še vse drugače nevarna. Zakaj tekom enega tedna — če ne že prej — dobim po ovinkih sporočilo, da veliko bolj modro ukrenem, če ne govorim resnice, to se pravi, če ne pridem več tja. Resnica je trda stvar in razburja fino živčevje. Po takih izkušnjah sem sklenil: Nikamor več, razen v cerkev in krčmo. Bog je dober, krčmar sebičen — in tako bosta potrpeła z mano. Kot pa veliko dobrih sklepov, tudi tega nisem držal. Truden in žalosten sem se bil napotil k prijatelju. Mislil sem si, da je za človeka, ki samski komari po svetu, dober prijatelj to, kar je zakonskemu možu dobra žena: Če pride ves nataknen iz pisarne ali pa iz gozda — vseeno — in se doma za prazen nič razburi in iznosi nad ženo, — ona — modra natančno ve, da je to njegovemu srčnemu zdravju koristno, in mu vsa vesela, da mu more pomagati, napravi boljšo večerjo kot bi jo bila sicer. In po večerji je radost velika kot bi vstali od svatovskega obeda. Tako sem mislil in se napotil truden in žalosten k prijatelju. Ali ta ni tako sodil te reči. Bil je toliko odkritosrčen in trdosrčen zaeno, da me je pogнал čez prag. Jaz pa, bolj nejevoljen na svojo neumno misel kot na njegovo trdosrčnost, nisem šel ne v cerkev, ne v krčmo — tudi domov ne — ampak h Kreku. V kuhinji je večerjal presto in pil sodavico. (Bilo je namreč v postu — on pa — kot trdijo — mlačen vernik — ni mogel drugače kot tako nekrščansko večerjati 40 dni zapored.)

»Pozdravljen, fant!«

Niti v roko mi ni segel.

»Sedi!«

Ko nisem vedel kam s klobukom, sem ga poveznil nazaj na glavo. Tudi haveloka nisem odložil. Cilka je postavila pred me vina. Jaz sem začel:

»Saj ne vem, zakaj sem prišel, ampak veš, to je že od sile, tako in tako se mi godi.«

Vino je bilo prav dobro in moja čisto neumna jeza velika hiperbola, da si je Krek moral sneti očala, ko si od solz, ki so mu od smeha kipele v oči, ni mogel več drugače pomagati. Ko sem se ugnal in čakal, da mi reče: 'Vidiš, prijatelj, to je tako, le potrpi, ne jezi se,' pa mi reče: »Fant, ti tega ne razumeš. Če bi se ti godilo drugače, bi ne bil ti več ti in bi bil, če ne zanič, vsaj manj vreden!«

Jaz sem ga gledal, on je tlačil pipo, se mi smehljal, hitro prižgal tobak, vrgel vžigalico za štedilnik in segel po knjigi.

»Ali si že prebral?«

Pogledam: »Dr. Kos — Gradivo.«

»Nisem še.«

»Poglej in poslušaj!«

Krek je odprl in bral citat iz fragmentov Aleksandra:

»Kdo izmed ljudi, ki jih obsevajo solnčni žarki, je tako mogočen, da bi nas premagal? Navajeni smo, da si lastimo tuje zemlje, ne pa, da bi si drugi osvojili našo. Tako bo naša navada, dokler bo kaj boja in kaj mečev.« — »Ali si slišal? Tako so odgovarjali naši starejšini Obrom. Tu je prostor in polje za kralje fantazije. Povej našim ljudem, da naši očetje niso bili taki hlapci kot smo sedaj mi!«

Odšel sem vesel. Po glavi mi je šumel citat. Do jutra sem bral — in začel snovati povest »Pod svobodnim solncem«.

Če je eno malo branja vredna, zahvalite zanjo — ne mene, ampak njega.

* * *

Pri sv. Joštu sem bil. (Bog vé, zakaj so me poslali gori, jaz ne vem.) Gori sem bil, 'director montanus' — to je bil naslov mojih davnih prednikov, ki so peš romali v Rim — po dvakrat. Pri starem Joštarju sem otepal ričet za kosilo — saj je bil kar izvrsten — ali vseeno sem toliko napuhnjen, da sem bil uverjen: Preko ričeta bi se bil pa vendar

že preril. Zato sem ogrnil jezno dežni plašč, prijel palico za kljuko in šel v Selca. Lilo je od sile. V Selcih sem naletel družbo, ki je po obedu vabila na tarok. Tudi Krek je tam vedril. Med igro me je Krek hitro izbežal iz rezerviranosti. In to je on znal. In ko sem prišel na plan z ričetom in ko sem z epično teatraliko tako živo opisal krivice vesoljnega sveta, da bi bil skoro sam sebi verjel, se je Krek zasmel s toliko radostjo, da je zaigral pagata, kar ni bila njegova navada. Pri mizi pa je sedel tudi častitljiv starček. On se ni smejal. Roke je sklenil kakor za molitev, gledal vame z razprtimi očmi in molčal. Pozno v noč sem se poslovil. Krek me je spremil pred vrata. Še je deževalo. »Kakšna tema in dežuje!« sem se začudil.

»Ne boj se, fant. Bodi prepričan, da so bili romarji, ki so še v poznejših urah romali k svetemu Joštu. Boga zahvali, saj te spremlja molitev.«

»Kako misliš?«

»Ko si šel iz sobe, je vzdihnil oni starček: 'Oh, oh, molimo zanj. Če ni že ob vero, pa še bo.'«

Mene je silno vest zapekla. Na čelo sem se udaril: »In tolikokrat sem že sklenil, da bom molčal.«

»Fant, ti tega ne razumeš! Ti ne boš molčal, oni pa bo molil. Jaz sem užival in se spočil, ti si se pozdravil — on je zbolel. Tako je na svetu. Daj mi srečo! — Z Bogom!«

Odšel sem v noč in dež, v duši pa mi je bilo vedro in jasno.

* * *

Prtovča ne bo nihče pozabil, kdor ga je videl — videl seveda Prtovč s Kekom. Nič ne rečem, da ni ljubka cerkvice, ki krona planino, sloneča tiho in skromno vrhu sedla. Tudi hiša, kjer je prebival Krek, gleda veselo proti jugu. Toda pod okni mora sedeti Krek, sicer ta idila ni popolna, ji zmanjka duše in ugasne v spominu.

Torej na tisti klopici je sedel. Na glavi je imel širokokrajn slamnik, pomaknjen precej na tilnik, da se ti je zdel od daleč v žarkih zahajajočega solnca kakor obdan z gloriolo. Koleno čez koleno, da sta se videla dva bela pasca izpod irhastih hlač. Na koleno je opiral pipo-šemnicevko. Na obrazu smehljaj, oči pa uprte daleč nekam na jug — vse v sanjah, a vendar tako jasne, da so te uverile: Te oči gledajo v daljavi nekaj določnega, nekaj velikega in veselega. S plahim korakom sem se mu bližal. Bil sem že skoro čisto pri njem, ko se je zdramil. Prej lice kakor preroka se je izpremenilo v veselo obličje prijatelja:

»Pozdravljen!«

Odmaknil se je na klopi in me povabil.

»V Sori si dobro zastavil, fantič moj!«

Jaz sem ga pogledal in skomizgnil z rameni.

»Poglej!« mi je pokazal s prstom proti Osolniku.

»Mohorju si napravil nov klobuk!¹ In če bi mu ga ne bil, bi ti bil pisal: Poderi cerkev — ali napravi kot se spodobi. In sicer? Kaj delaš?«

»Delam, pa sem z vsakim delom nezadovoljen.«

»Fant, ti tega ne razumeš! Kakor hitro kdo začne kokodajsati krog prvega jajca, ki ga izleže, in ne more od veselja in zadovoljnosti od njega proč, ta je dognal. — Pojdi, da ti zvarim čaja. Vroč si.«

Šla sva v njegovo sobo — sobo podstrešnico. (Zakaj geniji tako ljubijo te sobe in zakaj jih je toliko v njih stradalo in umiralo?) Postavil je samovar, ko je odrinil nekaj knjig na preobloženi mizi. Sedel sem in sešel po knjigah: angleške, francoske, nemške. Sami neznani avtorji. Odprem: številke, računi, gospodarstvo. Krek je prižgal pipo in se mi muzal.

»Prijatelj, tam pa ni poezije. Tukaj so blede lica, sajaste roke, lačni otroci in berači brez strehe in doma.«

»Delavsko zavarovanje,« sem se domislil njemu poverjene naloge iz državnega zbora.

»Da. In ta kup moram preriti še te počitnice.« Nato je pobrskal med papirji, vzal pismo in mi ga podal: »Beril!«

Preberem. Sama vljudnost. Klak in frak in rokavice so gledale iz pisma. Vse besede umljive in vendar vsesкуп zame neumljivo.

Krek se je igral s plamenom samovarja, gledal vame čez naočnike in vse lice je bil en sam smehljaj — a ne dobrovoljen, ampak kakor smehljaj zmagalca, ki še ves truden triumfira nad sovražnikom.

»Razumeš?«

»Razumem — in nič ne razumem. — Kar bi se dalo razumeti, to ni zapisano.«

»Počakaj — ti povem: To pismo pravi: Krek, če ti hočeš ubogati, lahko sezidaš na Prtovču graščino za lačne slovenske literate in umetnike.«

»Sezidaj,« sem se zasmeljal, ali v istem hipu vse razumel. Nagubalo se mi je čelo samo od sebe: »Torej tudi semkaj si upa zlati ključ kapitala! Priredi zakon, zakon za starostno zavarovanje tako, da bo varoval bogatina — in trl delavca.«

¹ Na Osolnik je udarila 1898 strela v zvonik, ki je pogorel in ostal tak deset let.

»Vidiš, to so zanjke, ki bi obdržale ne le zajca, ampak medveda. Izkrivi paragrafe, da odščipnejo tuintam delavcu grošiček, ki naj kaplja po milijonih v žepe kapitalistov — saj te mi poštenja ki plačamo.«

»Ali sedaj razumeš?« mi je pomežiknil Krek čez mizo in segel po pismu. Iz oči mu je zabliščal sveti srd, zmečkal je pismo in ga vrgel v smeti.

— — — — —
In na Prtovču ni graščine. Krek trohni v zemlji in z njim edina suknja, ki jo je imel.

Iz Sorice smo šli na lov. Tudi Krek je bil z nami. Dasi je bil že tuintam na lovu, toda dotlej še ni naredil prav nobene škode v kraljestvu zverine. Tudi to pot se prav nič ni pehal za dobra stojišča. Bogve, kaj je vse snoval v samotnih jasah, kamor so ga postavili lovci. Tudi jaz tedaj tekom treh dni nisem ne enkrat sprožil. Saj me je vleklo bolj k njemu kot na lov in tako sva skrita v grmu na jezo pravih lovcev zamodrovala ves plen. Dveh misli se še danes živo spominjam. Govorila sva o našem združništvu. Poudaril je: Motijo se tisti, ki zaradi tega, če kak konsum propade, če kaka zadržuga opeša, to gibanje obsojajo. Tudi otrok mnogo pomrje kmalu po rojstvu, toda zavoljo tega ne bo nihče trdil, naj se zakon odpravi in človeški rod zatre. Za procvit združništva je treba šole — šole — in spet šole. To je eno. Drugo je: naj bi bili deleži v bodoče večji. Potem se zadruga preveč ne zadolže in udje bodo prisiljeni, da se za stvar resneje brigajo. — »Druga plat se pa tiče vas literatov,« je nadaljeval. »Nujno potrebujemo povesti, ki bi bile močne, silne. Morda bi marsikaka bila spisana in usum delphini. Nič ne de. Tudi take so potrebne. Namreč: Ljudstvu je treba dopovedati, da s pričakovanjem kralja Matjaža ni nič. Kdor misli, da bo z odprtimi usti in s križemrokami pričakal dobrot od zgoraj, se moti. Želi bomo mi na jugu samo to, kar si bomo z zavihanimi rokavi sami pridelali in priborili.«

»Že zopet!« se je razjezil nad nama Tone iz Dražgoš seveda v najnežnejšem pianissimu, kakor zna le on. »Zadnji pogon!« je bilo povelje. Šla sva, kamor so nama veleli. Eno stojišče je bilo očitno zanič, drugo, više v gori, pa kar ugodno. Tja je šel Krek. Jaz sem pa poiskal tak prostor, da sem lahko Kreka opazoval. Komaj se je bil postavil pod jelko, so psi »zapeli«. Prav blizu mene so zatopotali skoki. Napel sem petelina. Toda šlo je po grmovju dalje naravnost proti Kreku. Dokaj vesele hudobnosti je bilo tedaj v meni, ko sem se muzal in čakal, kaj bo storil, če plane srnjak mimo njega. In planil je. Tik pod njegovim stojiščem jo je urezal čez jaso v bliskovitih, dolgih skokih. Tedaj sem ostrmel. En sam hipec: Krek je prislonil k licu — pok — in srnjak se je zgrudil na mestu. Za tak strel bi se najboljši lovec samemu sebi odkril, sem si mislil in seveda z 'živijo' hitel k njemu.

»Kaj pa sedaj?« me je vprašal.

»Ali je to tvoj prvi srnjak?«

»Sploh prvi plen!«

»Torej ga moraš sam nesti s planine v Sorico. Taka je namreč lovska postava.«

»Potemtakem ga kar moram nesti.«

Natovoril sem mu srnjaka na pleča — pa ne po lovsko. Kot nosi pastir izgubljeno ovco, tako ga je nesel rogača s planine. Pot mu je lil po licih, zakaj prebitensko je bil težak.

In pri Lovrencu v Sorici? Jaz sem bil prepričan, da bo na Prtovču dišala par dni pečenka na mizi namesto koruznih žgancev. Toda Krek je mislil drugače.

»Lovrenc, takoj jutri prepelji tega srnjaka v Ljubljano našim pisčem.«

Jaz sem ga začuden pogledal.

»Da, fant, dobro nam, ko dihamo ta planinski zrak. Pomisli pa na uboge urednike, ki dihajo prah in dolgčas. Ti naj ga jedo!«

Otrl si je znojno čelo in sedel za mizo. Jaz sem umolknil in bilo mi je, kot bi prišel od dolge pridige o krščanski ljubezni.

